

гические проблемы. М., 1972. 6. Коган В.М. Социальный механизм уголовно-правового воздействия. М., 1983. 7. Коробеев А.И. Советская уголовно-правовая политика. Проблемы криминализации и пенализации. Владивосток, 1987. 8. Похмелькин В.В. Социальная справедливость и уголовная ответственность. Красноярск, 1990. 9. Антонов А.Д. Принципы криминализации общественно-опасных деяний в уголовно-правовой науке // Вестн. МГУ: Сер. 11: Право. 2000. № 4. 10. Кузнецова Н.Ф. Преступление и преступность. М., 1969. 11. Кучерявий В.П. Екологія. Львів, 2001. 12. Трегобчук В.М. Проблеми охорони сільськогосподарських земель за переходу до ринкової економіки // Землепорядний вісник. 1997. № 1. 13. Официальный журнал Европейского Союза от 5 февраля 2003 г.

Надійшла до редколегії 13.01.06

О.О. Житний

ЩОДО ДЕЯКИХ АСПЕКТІВ РЕАЛІЗАЦІЇ У КРИМІНАЛЬНОМУ ЗАКОНОДАВСТВІ УКРАЇНИ ПРИНЦИПУ РІВНОСТІ ОСІБ ПЕРЕД ЗАКОНОМ

Діяльність держави в царині створення й застосування норм кримінального права має ґрунтуватися на конкретних, чітко визначених засадах, пізнання яких дозволяє глибше проникати в сутність кримінально-правових механізмів, визначати напрямки розвитку та робити висновки про ефективність застосування кримінального закону, про перспективи його удосконалення. Докорінні зміни у системі суспільних цінностей, що відбулися протягом останнього часу в житті країни, визначені Конституцією України правові ідеали відобразилися у багатьох положеннях вітчизняного права. Тому вимогою часу стало осмислення принципів сучасного кримінального права України.

Проблеми принципів кримінального права постійно перебувають у полі зору науковців. Зокрема, вони ставали предметом дослідження в роботах М.І. Бажанова, М.О. Беляєва, В.О. Гацелюка, М.Й. Коржанського, С.Г. Келіної, В.М. Кудрявцева, В.В. Мальцева та інших вітчизняних і зарубіжних фахівців. Однак, і дотепер численні питання, що стосуються принципів кримінального права, остаточно не вирішені ані в теорії, ані в законодавчій та правозастосовній практиці.

Звертаючись до основних засад кримінального права, більшість авторів відносять до таких і принцип рівності громадян перед законом (кримінальним). Так, на думку С.Г. Келіної та В.Н. Кудрявцева, він виглядає так: особи, що вчинили злочини, підлягають відповідальності незалежно від їхнього походження, соціального, посадового та майнового стану, расової й національної приналежності, статі, освіти, мови, ставлення до релігії, роду й характеру занять, місця проживання й інших обставин [1, с.86]. У сучасній вітчизняній літературі В.О. Гацелюк інтерпретує цей принцип наступним чином: кримінальна відповідальність настає лише за суспільно небезпечне діяння, яке містить склад зло-

чину, передбачений цим кодексом (*автор має на увазі КК – О.Ж.*), незалежно від раси, кольору шкіри, політичних, релігійних й інших переконань, статі, етнічного й соціального походження, майнового стану, місця проживання, мовних чи інших відмінностей, що характеризують особу, який його вчинила [2, с.129]. Слід уточнити, що суб'єктами у кримінально-правових відносинах можуть виступати не лише громадяни (України чи інших держав світу) але й особи без громадянства або з множинним громадянством. Тому в назві відповідного принципу слід підсилити рівність не лише *громадян*, а всіх *фізичних осіб* перед кримінальним законом. Виходячи з цього, ми надалі й іменуватимемо його саме таким чином.

Низка принципів положень КК України визначає рівність осіб перед законом: при визначенні завдань КК, формулюванні підстав кримінальної відповідальності та звільнення від неї, описанні ознак суб'єкта злочину та в більшості інших його інститутів не акцентовано увагу на жодних відмінностях між суб'єктами. Однак, рівність фізичних осіб перед законом жодним чином не означає «зрівняльне» ставлення до всіх без винятку людей, що стають учасниками кримінально-правових відносин. Вона жодним чином не виключає прав на природні відмінності між фізичними особами, а це зумовлює врахування їх у законодавстві, в тому числі й кримінальному [3, с.7].

Аналіз приписів КК України через призму засад рівності фізичних осіб перед законом переконує, що його не завжди дотримано в законодавстві, а також про існування таких норм, у яких реалізація зазначених засад конфліктує з деякими загальноправовими й галузевими правовими принципами. Звернемо увагу на деякі з таких положень.

Приписи, сформульовані в розділі X Загальної частини КК, унеможливають призначення деяких видів кримінальних покарань засудженим жіночої статі за наявності певних обставин (пов'язаних із виконанням функції продовження роду – вагітністю, наявністю малолітніх дітей). Наприклад, громадські роботи не застосовуються до вагітних жінок (ч. 3 ст.56 КК), виправні роботи – до вагітних жінок та жінок, які перебувають у відпустці по догляду за дитиною (ч. 2 ст.57 КК), арешт – до вагітних жінок та до жінок, які мають дітей віком до семи років (ч. 3 ст.60 КК) тощо. Всього ж законом передбачено обмеження на застосування за певних обставин до жінок щодо п'яти основних видів покарань (із дванадцяти видів, що становлять систему покарань). До цього переліку можна додати шостий вид покарання – тримання в дисциплінарному батальйоні військовослужбовців. Воно призначається лише військовослужбовцям строкової служби (ст.62 КК), а згідно зі ст.1, 2 Закону «Про загальний військовий обов'язок і вій-

ськову службу» призову на строкову військову службу у мирний час підлягають громадяни України чоловічої статі [4]. Тому сьогодні засудженій жінці це покарання фактично не може бути призначене. Зважаючи на те, що неможливість застосування певних покарань законом передбачено не щодо всіх без винятку засуджених жіночої статі, а лише щодо жінок, які є матерями чи готуються стати такими, то існування згаданих приписів пояснюється передусім піклуванням держави про здоров'я матерів, сім'ю, малолітніх громадян, прагненням забезпечити повноцінне дитинство, яке за відсутності матері майже неможливе. У цих випадках законодавець надає суттєвого значення специфічним біологічним генеративним періодам життя жінки, її ролі у родині, пов'язаної з вихованням дітей, тобто і природним, і соціальним відмінностям між фізичними особами. Тут вбачається вплив на рішення законодавця принципу гуманізму, який у широкому сенсі пов'язаний із забезпеченням гуманістичних засад суспільства, а у вузькому – із гуманним ставленням і до потерпілих осіб, і до злочинців [5, с.171–172]. У названих вище випадках він домінує над принципом рівності осіб перед законом.

Водночас, названі особливості реалізації принципу рівності фізичних осіб перед законом детермінують ряд проблем при призначенні покарань. По-перше, існування згаданих вище обмежувачих положень в КК призвело до того, що за певних обставин суд позбавлений можливості належним чином індивідуалізувати покарання засудженим жінкам. Це стосується випадків, коли альтернативна санкція статті (частини статті) Особливої частини містить такі види покарань, з яких більшість не можна призначати цій категорії засуджуваних. Наприклад, санкція ст.123 КК за умисне тяжке тілесне ушкодження, заподіяне у стані сильного душевного хвилювання, що раптово виникло внаслідок протизаконного насильства або тяжкої образи з боку потерпілого містить чотири основні види покарання: громадські роботи, виправні роботи, обмеження волі, позбавлення волі. Вагітній жінці, визнаній винною за ст.123 КК, перші три види покарання закон призначити не дозволяє. Тому суд може розглядати можливість застосування лише позбавлення волі. Отже, у цьому випадку фактичні межі призначення покарання стають значно вузькими, аніж санкція статті, за якою кваліфіковано дії особи. На нашу думку, такий стан речей вочевидь суперечить двом важливим галузевим принципам кримінального права: індивідуалізації кримінальної відповідальності (адже унеможливлено використання альтернативних санкцій, значення яких полягає, зокрема, в тому, щоб з кількох видів покарань суд мав можливість обрати таке, яке найбільш відповідає суспільній небезпечності вчиненого й особі підсудного)

та гуманізму (оскільки суд змушений призначати найбільш суворе з передбачених у санкції покарань).

По-друге, в КК немало санкцій містять лише такі види покарань, жодне з яких взагалі не можна призначати засудженій жінці. Наприклад, згідно із ч. 2 ст.125 КК умисне легке тілесне ушкодження, що спричинило короточасний розлад здоров'я або незначну втрату працездатності карається громадськими роботами, або виправними роботами, або арештом, або обмеженням волі на строк до двох років. Санкцію такої норми *в принципі* неможливо реалізувати до такої категорії засуджених, як вагітні жінки. І подібні приклади непоодинокі [6, с.227]. Як пише стосовно цієї проблеми Ю.В. Баулін, в подібних випадках у кримінальному законодавстві припущена помилка, яку слід усунути якнайшвидше [7, с.155–156]. На нашу думку, ліквідація цього недоліку можлива шляхом перегляду санкцій статей Особливої частини й, у разі необхідності, доповнення їх такими видами покарань, які не мають обмежень на застосування у зв'язку із соціостатевими характеристиками підсудного.

Не було дотримано засад рівності фізичних осіб перед законом й у інституті звільнення від покарання та його відбування. Так, два види звільнення від відбування покарання сконструйовано лише стосовно осіб жіночої статі (звільнення від відбування покарання з випробуванням вагітних жінок і жінок, які мають дітей віком до семи років (ст.79 КК) та звільнення від відбування покарання вагітних жінок і жінок, які мають дітей віком до трьох років – ст.83 КК). Уявляється, що їх можна вважати своєрідною правовою підтримкою материнства. Тому й умовою такого звільнення є добросовісне виконання звільненою жінкою своїх соціальних функцій матері. Не піддаючи сумніву обґрунтованість установалення специфічних видів звільнення від відбування покарання щодо певних категорій засуджених жінок, слід зауважити все ж, що Конституція та Сімейний кодекс України закріплюють рівні права й обов'язки подружжя, в тому числі й щодо виховання дитини. Наведені ж положення КК стосуються підтримки лише материнства, чим суперечать іншим нормам вітчизняного законодавства. Передусім це зауваження стосується ст.79 КК, яка враховує наявність дитини віком до семи років на момент засудження особи. Виходячи з того, що сімейні відносини стосуються інтересів як чоловіка, так і жінки [8, с.25], слід визнати, що ст.79 КК не охоплює випадків, коли сім'я складається лише із чоловіка й дитини (дітей), у зв'язку з чим наведений вище правовий припис дискримінує право батьківства. Не враховано в згаданій нормі й сім'ї, у яких вихованням дітей з тих чи інших причин займаються не батьки, а інші родичі. Таке законодавче регулювання суперечить рівності статей і порушує гендерну справедливість – однак-

во справедливе ставлення до жінок і чоловіків, гарантоване законом [9, с.118–119, 306]. Тому, на нашу думку, в ст.79 КК мова повинна йти про звільнення від відбування покарання з випробуванням вагітних жінок та жінок, які мають дітей віком до семи років, але й чоловіків, які виховують дітей такого ж віку за відсутності їх матері.

Підводячи підсумки викладеному, зазначимо, що послідовна реалізація принципу рівності фізичних осіб перед законом у кримінальному праві вимагає належного врахування соціостатевих та інших природних відмінностей між суб'єктами. Тому відповідні положення повинні знаходити адекватне відображення в національному кримінальному законодавстві. Однак, цей принцип не може виправдовувати існування в ньому тих суперечливих з точки зору інших провідних засад кримінального права положень, що існують сьогодні в інститутах покарання, його призначення та звільнення від нього.

Список літератури: 1. Келина С.Г., Кудрявцев В.Н. Принципы советского уголовного права. М., 1988. 2. Гацелюк В.А. Реализация принципов уголовного права Украины: проблемы и перспективы. Луганск, 2003. 3. Гендерна експертиза українського законодавства (концептуальні засади) / Відп. ред. Т.М. Мельник. К., 2001. 4. Про загальний військовий обов'язок і військову службу: Закон України від 25.03.92 р. // ВВР України. 1992. № 27. 5. Мальцев В. В. Принципы уголовного права и их реализация в правоприменительной деятельности. СПб., 2004. 6. Антипов В.В. Щодо обставин, які виключають можливість застосування певних видів покарань, в аспекті принципу справедливості//Актуальні проблеми кримінального судочинства в Україні: Матеріали всеукраїнської науково-практичної конференції. Донецьк, 21 листопада 2003 р. Донецьк, 2003. 7. Баулін Ю.В. Звільнення від кримінальної відповідальності. К., 2004. 8. Левченко К.Б. Гендерна рівність: філософсько-правовий аналіз. Х., 2003. 9. Левченко К.Б. Гендерна політика в Україні: визначення, формування, управління. Х., 2003.

Надійшла до редколегії 11.01.06

В.Г. Кундеус

СУСПІЛЬНО НЕБЕЗПЕЧНІ НАСЛІДКИ ЯК ОБ'ЄКТИВНА ОЗНАКА ТЕРОРИСТИЧНОГО АКТУ

Серед найнебезпечніших злочинів, що ставлять під загрозу громадську безпеку, особливе місце посідає терористичний акт. Він створює загальну небезпеку, може заподіювати або заподіює значну чи тяжку шкоду життю і здоров'ю зовсім не винним людям, власності, довкіллю, нормальному функціонуванню органів влади, підприємств, установ чи організацій, характеризується використанням зброї, жорстокістю, насильством, здатний дестабілізувати соціально-політичну обстановку у суспільстві чи в окремих регіонах, дезорганізувати роботу органів влади, викликати у населення паніку, шок, почуття напрути, незахищеності і